

Проблеми метафізики та онтології

1. Історичний розвиток понять метафізики і онтології. Як змінювалося значення термінів і проблематика?

Термін *метафізика* виник завдяки коментатору Арістотеля – Андроніку Родоському і буквально означає “після фізики”. Це наука яка вивчає основні умови буття.

1) Античність.

Арістотель визначив метафізику як першу філософію – науку про першооснови і кінцеву мету всього, а також як науку про суще як суще як таке (тобто про його вихідні принципи). Також водночас формувалось уявлення про метафізику як про науку про надчуттєве.

2) Середньовіччя.

Метафізика перетворилася на онто-теологію, науку про безумовне, абсолютне буття, яким є лише Бог.

3) Новий час.

В епоху Х. Вольфа метафізика стала теоретичною філософією і була поділена на загальну (онтологію як вчення про буття) і спеціальну (космологія, психологія, теологія). Її проблематика зосередилася на першопринципах і проблемі субстанції (Гоббс, Спіноза, Декарт, Ляйбніц).

4) XX ст.

М. Гайдеггер: метафізика тлумачиться як дослідження, що виходить за межі сущого як такого (запитування “понад суще”), щоб зрозуміти суще як таке і в цілому.

Термін онтологія походить від грецького “буття”, тож це вчення про буття як суще.

Традиційно пов'язується з метафізикою, описуючи суще в усіх його проявах і скінченних модусах, на відміну від метафізики, що описує нескінченну субстанцію. У вольфівській класифікації є загальною метафізикою.

XX ст. (М. Гайдеггер, “Онтологічний поворот”): Онтологія вивчає буття як суще, а метафізика — основні умови буття. Сучасна онтологія стає сутнісно антропологічною, тлумачачи питання буття через буття людини (екзистенцію) і пов'язуючись із філософією мови.

2. Закони метафізики і діалектики.

Принципи, пов'язані з метафізикою (онтологією):

- Поняття буття: вивчає буття як суще; є основою сущого як такого; завжди присутнє, є безумовним горизонтом значущості.
- Трансценденталії: поняття, через які визначаються решта понять (єдине, істинне, благе), які окреслюють єдність буття.
- Проблема субстанції: центральна проблема Нового часу.

Діалектичні принципи:

- Єдність і множинність: одна з найдавніших проблем, що постає як пошук першоначала або проблема субстанції.
- Протилежності буття і небуття: визначаються відношенням протилежностей, що викликає питання: “чому існує дещо, а не ніщо?”.
- Тотожність мислення і буття: теза Парменіда, яку Гегель переосмислює як функцію розуму в уніфікації світу думкою – “Усе розумне дійсне, усе дійсне розумне”.

3. Проблема буття і небуття. Чому «ніщо»/»небуття є парадоксальним поняттям?

Буття визначається як те, завдяки чому існує, наявне суще. Воно є основою сущого як такого і є трансцендентальним щодо пізнання. Висвітлюється як явище (прояв), але при цьому не є виявленим буттям, а лише передумовою всіх проявів.

Небуття (ніщо) визначається як протилежність до сущого. Сучасна онтологія все частіше звертається до нього, визначаючи його завдяки екзистенціалістам (наприклад, тривога як екзистенційне усвідомлення небуття). Сартр пов'язує його зі свободою людини; ніщо приходить у світ через людську свободу.

Парадокс “Ніщо” / “Небуття”:

- Логічний парадокс: з логічної точки зору, питання “Що є Ніщо?” є самоспростовним, оскільки позбавляє себе свого предмета. Головна ознака “Ніщо” має бути в тому, що воно не-є, і, отже, воно не може бути частиною сущого. Парменід стверджував: небуття не існує, бо

якби воно існувало, то було б частиною буття, а отже, не було б небуттям.

- Онтологічний / екзистенційний парадокс: “Ніщо” не може перебувати поза буттям, але і не може бути продукowane буттям-у-собі (яке є цілковита позитивність). Тому, для Сартра, “Ніщо” має приходити у світ через буття, яке є своїм власним ніщо, тобто через людину, яка усвідомлює свою свободу і можливість свого небуття.

4. Проблема реальності. Чому цю проблему називають «скандалом у філософії»?

“Скандалом у філософії” називають нездатність філософії довести існування зовнішнього світу, на що вказав Кант.

Розглянемо проблему реальності як проблему реалізму та антиреалізму.

- Реалізм: підтримує принцип бівалентності (кожне твердження або істинне, або хибне) і інтерпретує твердження як такі, що мають ту семантичну форму, яку вони здаються мати, реферуючи до об'єктів. Для реаліста істинність твердження не залежить від нашого знання.
- Антиреалізм: відкидає принцип бівалентності для певних класів тверджень і наполягає, що їхня істинність має бути обґрунтована твердженнями редуктивного класу (наприклад, чуттєвими переживаннями для фізичного світу), що є, по суті, питанням правильності теорії значення.

* М. Дамміт стверджує, що всі метафізичні питання щодо реалізму насправді стосуються питання про правильність теорії значення. Тобто метафізичні питання формулюються в термінах картини реальності, а відповіді на них детермінуються вибором правильної теорії значення для нашої мови

5. Проблема субстанції. Які існують основні варіанти вирішення філософами проблеми субстанції?

Проблема субстанції (носія атрибутів, первинної, глибшої реальності) була найбільш актуальною в Новий час. Все, що ми знаємо про річ, це її атрибути, але субстанція – це невідчутна, недоступна основа, що лежить за цими атрибутами.

Варіанти вирішення:

- Матеріалізм (Т. Гоббс): субстанція є матеріальною.
- Ідеалістичний монізм (Б. Спіноза): існує єдина субстанція (бог/природа).
- Дуалізм (Р. Декарт): існує дві незалежні субстанції – мисляча (дух) і протяжна (матерія).
- Плюралізм (Г. Ляйбніц): існує безліч субстанцій (монад).
- Номіналізм (скептичний погляд): субстанція – фіктивне поняття: назва для групи явищ; зміст поняття полягає в самому факті зв'язку явищ, а за цим фактом немає нічого.
- Прагматизм (В. Джеймс): значення поняття субстанції (наприклад, матеріальної субстанції) полягає в практичній різниці (наслідках для досвіду), яку воно створює. Якщо різниця неможлива (якщо світ вже завершений), то суперечка про субстанцію – лише “слова”.

6. Проблема першопочатку світу, виникнення/творення і еволюції.

Філософські докази буття Бога.

Проблема першопочатку світу / творення:

- Традиційне розуміння: антична філософія шукала першоначало для всіх різноманітних явищ світу.
- Теїстичний погляд: світ є породженням божественного духу або божого провидіння, і Бог є верховним принципом, який керує світом.
- Матеріалістичний погляд (натуралізм): світом керують сліпі фізичні закони, а його зміст є безцільним угрупованням сліпих атомів.

Еволюція та доцільність:

- Телеологічний аргумент: раніше вважалося, що доцільність у природі (взаємне пристосування частин) доводить буття Бога.
- Дарвінізм: дарвінівська теорія підірвала цей аргумент, показавши, як випадковість і накопичення можуть приводити до “доцільних” результатів, і наголошуючи на марнотратстві природи.

* Філософські докази буття Бога (Теїзм проти Матеріалізму з прагматичної позиції В. Джеймса):

- Немає ретроспективного доказу: якщо світ вважати завершеним (без майбутнього), то гіпотези Бога і сліпих атомів тотожні у своїх наслідках, і жодна не має прагматичного значення.

- Є прагматичний доказ: у незавершеному світі (у якому ми живемо):
 - а) матеріалізм веде до кінцевої трагедії (смерть, загибель усіх ідеалів);
 - б) теїзм гарантує ідеальний і вічний світоустрій, дає надію, що катастрофа матиме лише тимчасовий характер.
- Висновок з точки зору прагматизму: оскільки теїзм дає користь у вигляді впевненості щодо майбутнього та широкого простору для нашої надії (тобто має практичне значення), він містить у собі принаймні таку істину.